

‘Je besef van meer of minder macht over je leven bepaalt je levenshouding, inclusief de aard van je reacties’

Maar wat is meer zorgelijk stemmend? De toon van de reaguurders? Of de reactie van de heersende klasse? Allebei even zorgelijk natuurlijk. Alleen ga je aan het eerste niets veranderen. Mensen braken nu via hun toetsenbord uit wat tot voor kort binnen de muren van huis, werk, kroeg en club bleef. Nu is het dankzij de onvolprezen sociale media *out in the open*. Maar de teleurstelling is al ingebakken. Want helaas, bijna niemand leest hun reacties. Ja, er worden zorgelijk stemmende avonden voor zorgelijk gestemden over belegd. Maar die gaan over de vorm. De inhoud – hun mening! – valt in een peilloos diep gat. Je hoeft niet hoogbegaafd te zijn om te begrijpen dat jouw stem domweg niet meetelt. Al zegt de politiek – net als je baas, de dokter en al die andere boven je gestelden – natuurlijk van wel. Je wantrouwen wordt dagelijks gevoed.

Waarmee gezegd lijkt dat we het hier over een intelligentieprobleem hebben. Maar het ligt iets subtieler. Het is een machtsprobleem. Politieke macht, sociale macht. Macht over de wereld om je heen begint met macht over je eigen leven. *Locus of control*. Wie bepaalt jouw leven, jijzelf of je omgeving? Dat is de onderliggende vraag, en daarmee ook de scheiding tussen mensen. De reageerders overkomt het leven. Ze voelen zich er niet tegen opgewassen. Maar dat is niet aan intelligentie of status gebonden. Was het maar zo simpel. Een analfabete kamper kan bijzonder zelfbewust zijn, terwijl een ict'er met een PhD een groot gebrek aan eigenwaarde kan hebben.

Het zijn de mensen die zeggen “ik heb vertrouwen in mijzelf, het leven en de toekomst” tegenover de mensen die daar een stuk minder zeker van zijn. En die scheiding loopt dwars door de bekende sociologische stratificaties heen. Dus vergeet de tegenstellingen hoog- en laagopgeleid, stad en platteland, elite en volk. Je besef van meer of minder macht over je leven bepaalt je levenshouding, inclusief de aard van je reacties. En niet te vergeten je stemgedrag – ook een vorm van reageren.

Terug naar het keurige avondje in het Politiek Café. Wat willen reaguurders? De partijleider van D66 zegt dat ze aandacht willen. Maar het is geen schreeuw om aandacht, was het maar zo makkelijk. Het is een schreeuw om rechtvaardigheid, die verder gaat dan een schreeuw om meer inkomen of snel geholpen worden in de zorg. De aanvoerders van het om zich heen grijpende “Tegen!” voelen zich tekortgedaan en verongelijkt. Maar eigenlijk zeggen ze: “Ik ben bang – bang voor anderen en bang voor de toekomst. Ik wil me beschermd voelen. Ik ben gewend dat de overheid daarvoor zorgt, maar dat doet ze niet. En daarom ben ik boos. Dus iedereen die nu veiligheid en zekerheid belooft, kan op mijn steun rekenen.”

En daar staan we dan, wij van D66, met ons geloof in de eigen kracht van mensen. We hebben werkelijk geen idee – want wij zijn nu eenmaal succesvol.

André Meiresonne (@andremeiresonne) is spreker en schrijver en studeert humanistiek en theologie.



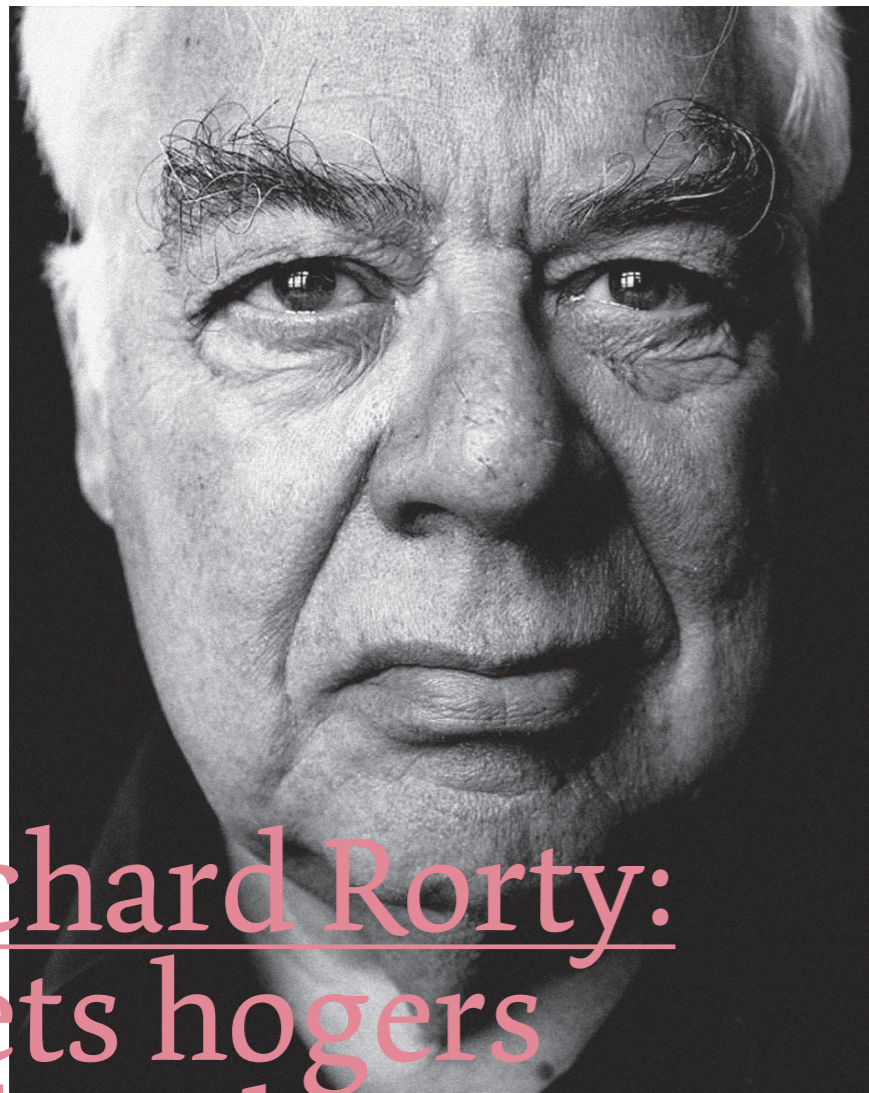
EEN STROMING
IN ONTWIKKELING

Hedendaags sociaal-liberalisme — en zijn inspirators

Hedendaags sociaal-liberalisme is als politieke stroming voortdurend in ontwikkeling.

Het ontstaan ervan ligt in de 19de eeuw – denk aan John Stuart Mill – met fundamenten die teruggaan naar de vroege liberalen uit de 17de en 18de eeuw – met filosofen als John Locke en Immanuel Kant – en hun voorgangers.

Het zijn vooral denkers en politici van na de Tweede Wereldoorlog die bijdragen aan de vorming van het hedendaags sociaal-liberalisme, dat tracht antwoorden te geven op vraagstukken en ontwikkelingen van deze tijd.



Richard Rorty: niets hogers of basalers dan de mens

Waarden als vrijheid en rechtvaardigheid zijn geen objectieve concepten, maar altijd producten van het menselijke denken. De Amerikaanse filosoof Richard Rorty lijkt nonchalant om te gaan met de fundamenteën van een liberale samenleving. Hij komt echter tot de kern van het sociaal-liberale denken: er is niets hogers dan de mens.

door Jeroen Bouterse

RICHARD RORTY werd in 1931 geboren in een links maar antistalinistisch gezin; zijn ouders prenten hem in dat alle goede mensen socialisten waren als Trotski. Tegelijk raakte hij in zijn jeugd geobsedeerd door orchideeën. Hij voelde zich daarover licht ongemakkelijk: kon hij die ‘sociaal nutteloze’ belangstelling eigenlijk wel rijmen met het engagement dat hem was bijgebracht? “Ik was bang dat mijn belangstelling voor orchideeën niet Trotski’s goedkeuring had kunnen wegdragen.” ■

Deze spanning hoopte hij op te kunnen lossen; hij vermoedde dat de filosofie hem kon helpen “werkelijkheid en rechtvaardigheid in één visie te vatten”. ■ Rorty bleek een begaafd analytisch filosoof, maar ontwikkelde zich al snel tot een van de belangrijkste critici van die filosofie. Analytische wijsbegeerte, zei hij, is veel te veel bezig geweest met een opgave die bij nader inzien helemaal niet zo belangwekkend is: het blootleggen van de structuur van de wereld, of, in het algemeen, proberen het menselijk denken zo veel mogelijk in lijn te brengen met hoe de wereld *echt* in elkaar steekt.

Ironie en solidariteit

Daarmee komen we bij de kern van wat Rorty’s denken zo interessant maakt: hij wantrouwt elke bron van gezag buiten ‘ons’, elke maat der dingen die niet uiteindelijk menselijk is. Dat betekent dat alle termen die objectiviteit suggereren, zoals ‘waarheid’, ‘werkelijkheid’ of ‘rechtvaardigheid’, op de snijtafel worden gelegd. Met meedogenloze nuchterheid herziet Rorty onze meest geliefde concepten. Rechtvaardigheid? Dat is niet wezenlijk anders dan loyaliteit, alleen op een wat grotere

schaal. Waarheid? Dat is het compliment dat we geven aan beschrijvingen die we erg nuttig vinden. Rationaliteit? Rationele mensen zijn gewoon de mensen met wie wij goed kunnen praten.

We zien dit soort herbeschrijvingen al snel als een verlies. We hebben de neiging om er ‘alleen maar’ aan toe te voegen. “Rechtvaardigheid is volgens Rorty ‘alleen maar’ loyaliteit”, zeggen we dan. Of: waarheid is ‘alleen maar’ een complimentje. Maar Rorty is er niet op uit ons tot nihilisten te maken; hij wil laten zien waar die begrippen waar we zo aan hechten zich bevinden. Ook als we naar onze diepste overtuigingen graven, komen we niet uit bij iets objectiefs of bovenmenselijks; alles is het resultaat van een menselijke geschiedenis.

Dat betekent dat het ook anders had kunnen zijn. Menselijke ideeën en waarden zijn historisch bepaald en daarmee ‘contingent’; met een andere achtergrond of andere geschiedenis hadden we een ander wereldbeeld gehad. Met dat inzicht kun je verschillend omgaan: één manier is om te proberen alsnog tot een objectief, universeel geldig wereldbeeld te komen – om, kortom, die menselijke contingentie te ontstijgen. Een andere manier is om die contingentie juist te erkennen: onze blik op de wereld is niet ‘objectief’ beter dan andere, al was het dus maar omdat ‘objectief beter’ niet bestaat. Deze tweede manier, die Rorty’s voorkeur heeft, noemt hij *ironie*: het erkennen van de contingentie van je diepste overtuigingen en verlangens, waardoor je er altijd een wat ingewikkelde verhouding toe hebt. In Rorty’s ideale samenleving is er ruimte voor zo’n ironische houding, zonder dat dat de solidariteit aantast.

■ Richard Rorty, ‘Trotski and the Wild Orchids’ (1992), in: *Philosophy and Social Hope* (1999) p. 7.

■ Ibid., p. 9.

Solidariteit is een ander kernbegrip voor Rorty: we weten ons ook verbonden met andere mensen. Dat is weer niet omdat we ‘objectief’ iets met ze delen waardoor we iets aan ze verplicht zijn – het is gewoon omdat we ze als broeders en zusters zien, als wezens die net als wij kwetsbaar zijn en ten prooi kunnen vallen aan wreedheid en vernedering. We willen een samenleving met zo weinig mogelijk wreedheid; niet omdat daar een duidelijke, doorslaggevende *reden* voor is, maar gewoon omdat we ons niets ergers kunnen voorstellen. Wreedheid is het ergste wat we kunnen doen; er is immers niets hogers dat we kunnen beschadigen dan mensen.

We willen onze medemensen de ruimte geven, zo veel mogelijk – dat wil zeggen, tot waar ze andere mensen zouden verdringen. Met die intuïtie is de politieke filosofie al zo goed als af. “Mills suggestie dat overheden zich moeten toeleggen op het optimaliseren van de balans tussen mensen met rust laten in hun privéleven en het voorkomen van lijden lijkt me wel zo’n beetje het laatste woord.”

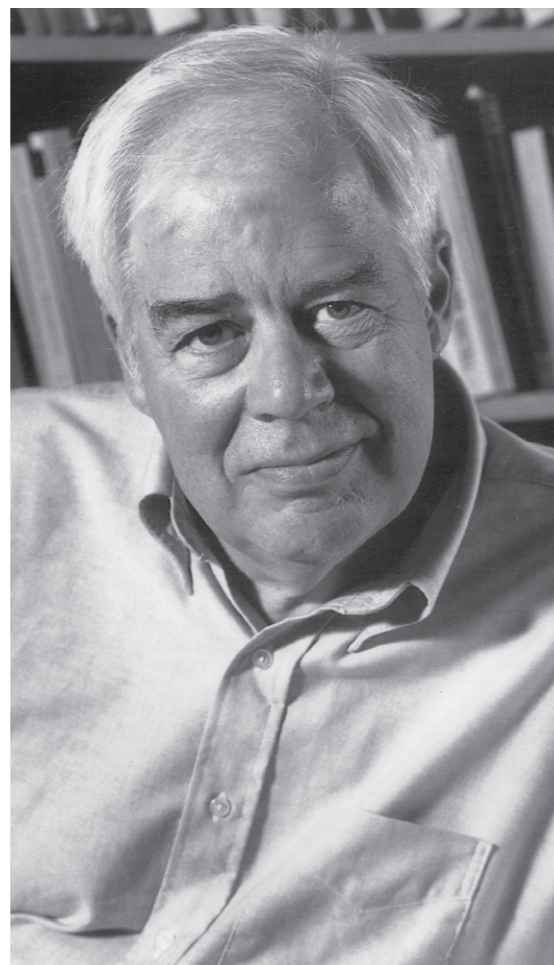
Veel kritiek op Rorty’s denken heeft zich gericht op de spanning tussen ironie en solidariteit: kan een ‘ironische’ denker wel echt geïmmiteerd zijn aan bepaalde morele of politieke idealen? Of heb je voor diepe maatschappelijke betrokkenheid een ander, meer fundamentalistisch soort denken nodig? Is het probleem met pragmatisme dat het, paradoxaal genoeg, niet *werkt*, omdat mensen zich niet willen opofferen voor waarden waarvan ze niet heilig overtuigd zijn? Rorty’s reactie op dit soort kritiek is soms licht vermoeid, en altijd pragmatisch: “laten we experimenteren en het uitvinden”.

Wel vindt Rorty onze verantwoordelijkheden tegenover onszelf verschillend van onze plicht tot solidariteit. Dat onderscheid valt samen met de scheiding tussen publiek en privé: privé streven we naar autonomie en zelfontwikkeling, publiek streven we naar solidariteit en minder wreedheid. Je mag je met orchideeën én Trotski bezighouden, bij nader inzien zonder dat je die privébelangstelling en je sociale wensen met elkaar hoeft te verbinden. Dat rigoureuze onderscheid is natuurlijk ook op de korrel genomen, onder meer door feministische denkers die willen laten zien hoe het persoonlijke ook politiek kan zijn. Rorty is in het algemeen nooit zo in

de smaak gevallen bij postmodern links; zijn eigen analyse daarvan is dat hij niet anti-Amerikaans of anti-westers genoeg moet zijn geweest.

Sociaal-liberalisme zonder onderbouwing

Rorty ziet zichzelf inderdaad als Amerikaans patriot, en in bredere zin als een “loyale westerling”, een “postmoderne burgerlijke liberaal”. Het wijsgerige punt dat hij verkondigt, dat mensen aan niemand en niets anders verantwoording hoeven af te leggen dan aan zichzelf en elkaar, maakt zijn denken tegelijkertijd onvervalst liberaal en wezenlijk sociaal. Tegelijkertijd ontzegt hij dat liberalisme de onderbouwing die we misschien wensen. Zouden we immers niet graag kunnen aantonen dat liberalisme in zekere zin ‘objectief’ beter is dan andere ideologische scholen? Dat ons wereldbeeld echt beter past bij hoe mens en wereld in elkaar zitten dan de alternatieven? Dat onze opvattingen op z’n minst *wetenschappelijker* zijn dan conservatisme of communisme?



‘Is het probleem met pragmatisme dat het niet werkt omdat mensen zich niet willen opofferen voor waarden waarvan ze niet heilig overtuigd zijn?’

De beroemde wetenschapssocioloog Thomas Kuhn noemde dit ‘*Hume’s itch*’, naar de Schotse verlichtingsfilosoof David Hume: we willen ons denken niet alleen samenhang geven, maar het ook inductief *onderbouwen*. Rorty voelt die kriebels niet, en denkt dat je die pas krijgt als je je te vaak hebt gekrabd met ‘*Hume’s fork*’ – als je denkt dat er een tweedeling is tussen ideeën en feiten, en dat ideeën bedoeld zijn om de feiten te traceren. Als je zo denkt, ben je alweer de hoofdregel vergeten: dat we aan God noch wereld iets verplicht zijn.

Wetenschap heeft wel een plaats in Rorty’s denken, maar dan niet als een bron van objectieve waarheid doch als een uitstekend voorbeeld van intermenselijke solidariteit. Ze is een prachtig voorbeeld van hoe mensen vrijelijk tot overeenstemming kunnen komen. In zijn nadruk op vrije en ongedwongen consensus, als resultaat van open conversatie, komt Rorty dicht bij Jürgen Habermas’ idee van communicatieve rationaliteit. Maar volgens Habermas is het belangrijk te bewaken hóe dat democratische gesprek verloopt; of er geen krachten zijn die de communicatie verstoren. Rorty, op zijn beurt, vindt

dat Habermas maar “transcendentiaal doet” wanneer hij probeert principes en normen te formuleren die dat veilig moeten stellen. De pragmatische denker streeft sowieso niet naar een ‘ideaal’ gesprek – waarin de deelnemers, zoals John Rawls bijvoorbeeld nodig lijkt te vinden, eerst van al hun contingente eigenschappen en doelen zijn ontdaan – maar probeert juist te bemiddelen tussen *verschillende* gesprekspartners.

Toch blijft het kriebelen. Als waarheid niet te onderscheiden is van consensus, waarom bewonderen we dan zo vaak degenen die zich tégen de retoriek en de consensus van de meerderheid verzetten? Wanneer George Orwell in 1984 de confrontatie laat zien tussen een totalitair systeem dat de waarheid naar zijn hand wil zetten, en een individu dat smacht naar de vrijheid om te zeggen dat twee plus twee vier is, laat hij ons dan niet zien dat vrijheid niet zonder objectieve waarheid kan?

Nee, houdt Rorty vol; er staat een hoop op het spel, maar het is niet het contrast tussen misleiding en waarheid. Het is het recht van de hoofdpersoon, Winston, om een persoon te zijn. Dat Winston uiteindelijk onder marteling zegt dat twee plus twee vijf is, is geen verlies voor de waarheid. Het is een verlies omdat op dat moment een mens gebroken en verderd wordt op een manier die hij niet te boven kan komen. Iets ergers dan die wreedheid bestaat niet.

Rorty is een nonchalante schrijver, maar een bloedserieuze denker. Hij is geen relativist die denkt dat een totalitaire staat en een liberale samenleving om het even zijn; zijn positie is er een van een doorleefd sociaal-liberalisme, waarin er niets hogers of basalers is dan mensen. Juist daarom laat hij voor dat sociaal-liberalisme tegelijkertijd geen vaste grond over om op te steunen. Wat telt is “*our loyalty to other human beings clinging together against the dark.*”

Jeroen Bouterse is gepromoveerd in de wijsbegeerte. Hij werkt als wiskundeleraar in het middelbaar onderwijs.

Rorty, *Contingency, irony, and solidarity* (Cambridge Univ. Press 1989), p. 63.

Rorty, ‘Response to John Horton’, in: Matthew Festenstein en Simon Thompson (red.), *Richard Rorty: Critical Dialogues* (Polity Press, Cambridge 2001), p. 31.

Rorty, ‘Justice as a larger loyalty’, in: *Philosophy as cultural politics* (Cambridge Univ. Press ‘07) 42-55: 55.

Rorty, ‘Postmodernist bourgeois liberalism’, *Journal of philosophy* 80.10 (oktober 1983).

Rorty, ‘Pragmatism, relativism, and irrationalism’, *Proceedings and addresses of the American Philosophical Association* 53.6 (1980) 719-738: 736.

Rorty, ‘Pragmatism, relativism, and irrationalism’ in *Consequences of pragmatism* (University of Minnesota Press 1982) 160-175: 166.